

OCTAVI SÆCULI MONUMENTA ECCLESIASTICA.

PATROLOGIÆ EDITORIS MONITUM.

Hic locus esset plurimos sæculi VIII incerti nominis auctorum pœnitentiales libros recu-
dendi, inter quos maxime Libros pœnitentiales a Marino, in appendice ad suum de Sacra-
mento pœnitentiæ tractatum, et a Martenio, tomo VII Veterum Scriptorum amplissimæ
Collectionis editos. Re autem maturius perpensa, satius duximus hæc ecclesiasticæ disci-
plinæ monumenta ad decimum vel fortasse undecimum sæculum protrahere, ita ut, plurimis
in unum collectis, multiplicis disquisitionis tædio lector non gravetur. Eo libentius autem
ordini nostro ea in re infringendo manus dedimus, quod in Germania, ut audivimus, spe-
ciales virorum doctorum lucubrationes adornantur, quæ his antiquis Pœnitentialibus
magnam lucem præferent.

EXPOSITIO MISSÆ ROMANÆ

AUCTORE ANONYMO, QUI ANTE ANNOS NONGENTOS SCRIPSISSE VIDETUR.

(Ex Marten., de antiquis Ecclesiæ Ritibus.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

Antiquam missæ Romanæ expositionem ex ms.
codice monasterii sancti Albani apud Andegavos,
ante annos septingentos scripto, hic exhibemus,
quam saltem propter sui antiquitatem religiosis
lectoribus haud ingrati fore sperare licet: hanc
enim nongentos annos superare credimus, scriptam
que priusquam in Galliis liturgiæ Romanæ ritus in-
veherentur tria persuadere videntur. Primo, titulus
ipse: nam *Expositio missæ Romanæ* idcirco inscri-
pta apparet, ad distinctionem aliarum liturgiæ
quæ erant tunc in usu, et maxime gallicanæ. Deinde
contestationis vocabulum, quod auctor usurpat ad
significandam præfationem, quæ illo nomine nunci-
ari solet in liturgia Gallicana. Tandem auctor de
omissione catechumenorum, tanquam de ritu suo
adhuc tempore usitato loquitur sub finem in hunc
modum: *Missæ autem proprie tempore sacrificii
est, quando catacumini foras mittuntur, clamante le-
vita: Si quis remansit, exeat foras. Qui ritus si jam
antiquatus fuisset, cum auctor ille scriberet, non
mittuntur, sed mittebantur dixisset.*

INCIPIIT

EXPOSITIO MISSÆ ROMANÆ. D

Quotiens contra se diversarum adque adversarum
partium acies et castra consistunt, solent turmarum
principes suos quisque subditos confortatoriis sermo-
nibus admonere, antiquas parentum victorias et fa-
cta fortia replicare, Deum semper in tribulationi-
bus fieri adiutorem, non esse apud eum differentiam
salvare vel in multitudine vel in paucis, ut dum bel-
laturi milites verba exhortantis principis audientes,
nonnullas ex parentum exemplis vires recolligunt,
de Deo maximas sperant, adque humiliter ad debel-
landum adversariorum castra procedunt, Dei se to-
tos arbitrio committentes, ipso in omnibus præliante,
victoriam consequantur, buccina etiam inter ipsa
bellantium certamina clangitur, quo semper animus

PATROL. XCVI.

ad spem victoriæ excitetur; et quanto vehementior
fuerit clangor, tanto fit ad certamen animus fortior.
Secundum hanc itaque militarem consuetudinem, in
celebrandis quoque missarum solemnitatibus ab ec-
clesiarum principibus institutum est, ut primo qui-
dem antiphonæ ad introitum pleniæ Dei laudibus et
victoriis, mediante sanctæ atque individuæ Trinitatis
gloria, decantentur. Deinde *Gloria in excelsis Deo*
dicatur, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.
Hinc prophetica vel apostolica lectio, sancta et salu-
bri admonitione plenissima recitetur, quam et pro-
phetarum et apostolorum omnium Domini doctrina
evangelica more tubæ prolixius atque altius concre-
pans consequatur; interpositis sanæ cantilenæ sua-
vitatibus ac Dei laudibus sublimius modulatis. Sed
cur singula prosequamur, cum constet nos semper
orare debere, et nunquam deficere? Quid autem
orare debeamus ipse Dominus et Salvator noster
edicit: *Vigilate et orate, ut non iniretis in temptatio-
nem*, quod etiam princeps apostolorum Petrus admo-
net dicens: *Sobrii estote et vigilate in orationibus;*
ad quid? *quia adversarius, inquit, vester diabolus
tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret.*
Si ergo vigilandum nobis est et orandum ut non in-
tremus in temptationem, temptatio autem per diabo-
lum adversarium nostrum nobis intenditur, manife-
stum est contra quas nobis sit hostium acies dimi-
candum, et quas beatus apostolus Paulus oculis, ut
ita dixerim, nostris proponit, cum dicit, *Non est nobis
conluctatio adversus carnem et sanguinem, sed
adversus principes et potestates, adversus mundi rectores
tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitia
in cælestibus.* Hi sunt illi fortissimi atque experien-
tissimi hostes qui nisi orationis assiduitate nequeunt

debellari, monente nos eodem Apostolo ac dicente : *Sine intermissione orate*. Ad hanc igitur pugnam in domum Domini sacris solemnitatibus convenitur, ipso Domino sic loquente : *Domus mea domus orationis vocabitur*. Sed quoniam animus ad multa divisus, tumultibus curarum sæcularium perturbatus, et non statim ut ecclesiam ingredimur, omnium mundi hujus sollicitudinum possumus oblivisci, quo purius et attentius puriorem atque attentioorem orationem ad Dominum fundere valeamus, quod antiphona ad introitum decantatur, et suavi modulatione interposita, nec non et *Kyrie heleyson*, id est, Domine, miserere nobis, et *Christe heleyson*, id est, Christe, miserere nobis, flebilibus ac prolixioribus vocibus conclamatur, lectio prophetica vel apostolica et evangelica recitatur : præparatio est et excitatio animorum, ut animus populi a mundanis cogitationibus his omnibus paulatim avulsus ad cœlestia cogitanda ac desideranda trahatur, quatinus eo tempore quo a sacerdote salutatus admonetur, ut sursum habeat cor, verissime valeat respondere, *Habemus ad Dominum*. Nam si tempore hujus tam arduæ responsionis animus cujusquam curis sæcularibus degravatur ac premitur, et se sursum habere cor ad Dominum mentiens, protestatur; inde incurrit pœnam, unde poterat veniam promereri, inde ab hoste prosternitur, unde hostem poterat superare : scriptum est enim, *Os quod mentitur occidit animam*; et, *Perdet omnes qui loquuntur mendacium*. Purificandus est itaque orantium animus, et cum Dei adjutorio ad cœlestia cogitanda ac desideranda levandus, ut pœnam mendacii possit evadere, et hostes suos quanto fortius orando debellaverit, vel prosternere vel fugare. Sciendum enim quod sicut vita corporis anima est, ita vita animæ Deus est, et sicut recedente anima moritur corpus, ita recedente Deo moritur anima. Si autem *os quod mentitur occidit animam*, ergo et os quod verum dicit vivificat animam. Ore igitur mentiente, recedente Deo, moritur anima : ore vero vera dicente, accedente Deo, vivificatur in illis duntaxat sermonibus qui et boni sunt et ad ædificationem opportunitatis perferuntur, et audientibus gratiam dant : tantum denique merebitur cujusque tunc ex circumstantibus anima Deo miserante vivificari, quantum sursum se habere cor veracius ore responderit : et tanto amplius Dei offensione mortificabitur, quanto id in conspectu ejus mendacius præsumpserit respondere. Illud etiam summopere advertendum est, quod corpus humanum cum et oculos habeat, et aures, et nares, et os, et manus, et pedes, desertum tamen ab anima neque oculis videre, neque audire auribus, neque naribus aliquid odorare, neque ore quicquam gustare, neque manibus valeat aliquid operari, neque pedibus ullatenus ambulare; anima quippe manens in corpore et per oculum videt, et audit per aures, et naribus aliquid odoratur, et loquitur per os, et manibus aliquid tangit, et pedibus ambulandi gratiam subministrat. Cum igitur oculus animæ vis illa sit qua Deus vel intelligitur, vel videtur, auris qua voci ejus humiliter

obeditur, nares quibus bonus Christi odor percipitur, os quo suavitas ejus gustatur, manus qua operatur aliquis opus Dei, pes quo in eodem opere proficere non desistit, Deo qui animam vivificat ab anima recedente, nihil horum sine illo anima valet, nam neque mundo corde Dominum potest vel intelligere vel videre, neque inclinare aurem suam in verba oris ejus, neque odorem notitiæ ipsius in vitam percipere, nec gustare et videre quam suavis est Dominus, nec aliquid boni operis vel meditari, vel exsequi, nec dilatato per caritatem corde viam divinatorum currere mandatorum : sicut enim corpus hominis ab anima vim accipit aliquid faciendi, sic etiam anima vim cujuscumque boni semper a Deo accipit, quam deinceps corpori subministrat; unde et sacerdos post omnia quæ supra memoravimus populi oblatione suscepta, ac Deo interim brevi orationucula commendata, in hanc protinus vocem erumpit :

Dominus vobiscum.

Nec vero vel sursum corda nostra erigere, vel dignas Deo gratias agere, vel ut nostræ voces laudibus virtutum cœlestium conjungantur valebimus obtinere, nisi cum animæ nostræ Deus fuerit vita, videlicet sua : quod etiam Dominus Jesus qui de semetipso ait, *Ego sum via, et veritas, et vita*, ascensus in cœlum discipulis suis promisit dicens : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumptionem sæculi*, et quodam loco in Evangelio ait : *Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum ego in medio eorum*. Salutat igitur sacerdos populum cum dicit : *Dominus vobiscum*; et orat ut sicut ipse est dignatus promittere, sit cum ecclesia sua, in qua non solum duo vel tres congregantur in nomine ejus, verum etiam innumerabilis hominum in se credentium multitudo. Hoc autem salutationis verbum, id est *Dominus vobiscum*, non humana excogitatione fictum atque compositum, sed cœlesti et divina auctoritate susceptum est : nam et in Veteri Testamento legitur quod Gedeon unus judicum populi Israel ab angelo salutatus audierit, *Dominus tecum, virorum fortissime*; et in Novo beatam et gloriosam semper virginem Dei genitricem Mariam his verbis angelus scribitur salutasse : *Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum*. Et iterum dicit per Malachiam prophetam : *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est*. Si ergo sacerdos scientiam custodiens et legis Dei præcepta plebi adnuntians, angelus Domini exercituum est; dignissime omnino et consequenter eis populum verbis salutat, quibus et illi cœlestis patriæ spiritus, angelorum vocabulo et dignitate donati, homines, quibus aliqua nuntiare missi sunt, salutasse leguntur. Neque hoc nomine quilibet sacerdos infuletur, non enim dictum est quod omnis sacerdos angelus Domini exercituum est; sed ille videlicet solus, cujus et labia custodiunt scientiam; et ex cujus ore lex Dei requisita docetur. Studeat ergo imprimis qui hoc nomine delectatur, scientiam divinæ legis habere per intelle-

ctum, et custodire per operationem : studeat eandem legem Dei, quam et intelligit et operatur, populo nuntiare; et tunc demum tanto aliquis vocabulo dignum se esse non dubitet, ut scilicet angelus Domini exercituum nominetur, et sit. Illud etiam nullatenus prætermittendum puto, quod ab episcopis populum salutantibus non solum *Dominus vobiscum*, verum etiam *pax vobiscum*, vel *pax vobis* soleat exclamari : enim vero neque hoc a magno mysterio vacat, dicit namque Dominus in Evangelio de se ipso : *Ego sum pastor bonus*, et paulo post : *Sicut novit me Pater et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis* : nec non et post resurrectionem suam easdem oves suas commendans apostolis, ait ad beatissimum Petrum : *Pasce oves meas*, in quibus pascendis, ut se quoque pro eis moriendo imitaretur adjuvit : *Cum esses junior cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cum autem senex-eris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et du-ct quo tu non vis. Hoc autem dixit*, inquit evangelista, *significans qua morte clarificaturus esset Deum*. Constat igitur Dominum Jesum Christum pastorem bonum relicturum mundum et rediturum ad Patrem, ad pascendum oves suas Petrum, et in Petro cæteros coepistolos Petri, nec non et omnes apostolorum successores, id est episcopos, loco proprio reliquisse, eos videlicet qui caritate et ætate Petri curam suscipiunt Petri, id est non solum principem pastorem Dominum Jesum plus cæteris diligentes, verum etiam pro ovibus sibi creditis mortem subire parati. Hi ergo summi pastoris loco et vice agentes, consequenter oves sibi creditas ejusdem summi pastoris voce salutant : scriptum est enim in Evangelio, quod foribus clausis Dominus ad discipulos suos ingrediens, atque in medio eorum consistens, hoc eos sermone salutaverit dicens : *Pax vobis*, in aliis quoque locis idem fecisse non ignoratur. Salutant ergo episcopi populum voce summi Pastoris, ut ostendant se loco summi Pastoris oves ejus non solum pascere debere, verum etiam pro eis mortem libenter amplecti. Tam sancta itaque et salubri oratione ac salutatione sacerdotis libenter accepta, ne salutationi ejus videatur ingratus existere, salutatur populus sacerdotem dicendo :

Et cum spiritu tuo.

Orat autem ut Dominus cum spiritu etiam sacerdotis esse dignetur. Non parvam ergo resalutationis gratiam sacerdos a populo accipit : sicut enim solus ille salutans Dominum, ut cum omnibus esse dignaretur oravit ; ita etiam ab omnibus ipse resalutatur orantibus, ut Dominus cum spiritu ejus sit, scilicet ut Dominus, sicut totus cum omni populo est, ita etiam spiritu sacerdotis totus sit : spiritus enim est Deus, et ideo ut cum spiritu sacerdotis sit a populo exoratur.

Sursum corda.

Tam benevole ac reverenter sacerdos a populo resalutatus, admonet eum ut sursum habeat cor : quatinus accipere quod postulat a Domino merca-

tur. Nec vero deorsum cor habentes aliquid possumus desursum accipere : quid est autem sursum habere cor, nisi quæ sursum sunt querere, ubi Christus est in dextera Dei sedens? Quid est sursum habere cor, nisi quæ sursum sunt sapere, non quæ super terram? *Mortui enim estis*, inquit Apostolus, *et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo*. Vitam igitur nostram quæ cum Christo in Deo abscondita est, mortificatis omnibus terrenis concupiscentiis, suspirare debemus, et ad illam semper corda nostra erigere ; quod illi non faciunt, qui mundum et ea quæ in mundo sunt, diligunt : *Omne enim quod in mundo est*, ut Joannes apostolus ait, *concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ : quæ non ex Patre, sed ex mundo est*.

Quisquis ergo concupiscentias carnis, et concupiscentias oculorum in semetipso non mortificat per continentiam, sed magis vivificat per incontinentiam, iste diligit mundum et ea quæ in mundo sunt : qui autem diligit mundum, sicut idem apostolus ait, non est dilectio Patris in illo : et ideo debemus diligere Dominum Deum nostrum ex toto corde nostro, et ex tota mente nostra, et ex tota virtute nostra, et proximos nostros, omnes videlicet homines, sicut nos ipsos : si enim hoc Dei gratia inspirante valuerimus implere, nullum in corde vel in mente nostra locum mundi dilectio poterit invenire, sed calcatis atque mortificatis omnibus mundanis concupiscentiis, verissime hæc admonenti sacerdoti poterunt responderi :

Habemus ad Dominum.

Nec parva nobis, si cor sursum habere curaverimus, merces promittitur : ait enim supra memoratus apostolus contra eos quidem qui mundum et ea quæ in mundo sunt diligunt, *et mundus transit et concupiscentia ejus*. De illis vero qui Deum ex toto diligere student : *Qui autem fecerit voluntatem Domini, manet in æternum, sicut et ipse manet in æternum*. Qui ergo cor deorsum inclinant, et mundum concupiscentiasque ejus brutorum animalium more sectantur, transeunte mundo et concupiscentiis ejus, ipsi etiam pariter pertransibunt, non ubi feliciter manent, sed ubi infeliciter ac miserabiliter pereant in æternum. Qui autem corda sua per dilectionem ad Deum erigunt, et vitam suam cum Christo in Deo absconditam semper desiderant, possuntque dicere cum Paulo apostolo, *Quia autem jam non ego, vivit vero in me Christus* : et, *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* : et, *Nostra autem conversatio in cælis est*, isti sine dubio voluntatem Domini faciunt. Hi ergo cum mundo et concupiscentiis ejus transeuntibus non transibunt atque peribunt, sed manente Domino in æternum, quia voluntatem ejus fecerunt, et ipsi pariter in æternum manebunt.

Gratias agamus Domino Deo nostro.

Beatus Baptista Joannes in Evangelio dicit : *Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo*. Ac ne putans te aliquid habere posse quod non acceperis, hanc ipsam sententiam Paulus im-

plet : *Quid enim habes quod non accepisti?* Et item ad A discipulos Salvator ait : *Sine me nihil potestis facere*, quo in se loquente, beatus Jacobus apostolus ait : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Si ergo non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datum de cœlo, nihil autem habet quod non acceperit; unde tantam dilectionem vel accipere poterit vel habere, qua cor suum ad Deum semper habeat, nisi data fuerit ei de cœlo? et si sine illo nihil possumus facere, per quem possumus mundum et quæ sunt in mundo despiciere, et soli Deo ex totis mentis et corporis viribus anhelare, nisi per eum sine quo nihil possumus? Aut quomodo sursum cor erigere possumus, unde omne datum optimum, et omne donum perfectum descendit a Patre luminum, nisi ipso Patre luminum tantum nobis donum suæ gratiæ conferente? Hortatur itaque sacerdos, ut qui tanta beneficia a Deo percepimus pro acceptis beneficiis datori beneficiorum Deo ingrati non simus, sed condignas ei gratias pro acceptis tantis beneficiis exhibentes, non nol is tribuamus quod facimus, sed illi qui operatur omnia in omnibus, quique operatur in nobis et velle et operari pro bona voluntate, ut dum nos recognoscimus nihil a nobis habere, totumque ad Deum referimus quod eo donante accepimus, et humilitatis nostræ memores in superbiam non levemur, per quam in iudicium diaboli incidamus; et in omnibus honorificetur Deus, per quem hanc ipsam quoque humilitatem habemus. Tam sancta igitur et salubri admonitione populus libenter accepta, sacerdoti cum magna devotione respondet :

Dignum et justum est.

Nihil indignius quam largitori omnium beneficiorum Deo de beneficiis suis quemlibet ingratum existere. Nihil profecto est dignius, quam ei etiam pro gratiæ suæ donis omni semper humilitate gratias agere, per hoc enim non solum nos memores nostræ humilitatis efficiamur, et ipse in omnibus conlaudatur, verum etiam majora apud illum et abundantiora beneficia et promeremur et obtinemus. Quid est autem injustius quam pro Dei beneficiis contra ipsum rebellem et superba mente tumescere? Denique proximis nostris ex lege Dei jubemur malum pro malo non reddere. Si ergo injustum est proximo malum pro malo reddere, quanto injustius esse putamus factori et liberatori nostro et proximorum nostrorum Deo reddere mala superbiæ pro bonis gratiæ suæ? Post hæc sacerdos jam de populi devotione securus, responsionem ejus verissima attestacione confirmans, unde et sequens oratio, nisi fallor, contestata in commune vocatur, mentem suam etiam ipse totam erigit sursum, atque in his verbis excelso supplicat Deo :

Vere Dignum, etc. usque ad gratias agere.

Omnes enim peccaverunt, inquit Apostolus, et egent gloria Dei. Justificati gratis per gratiam ipsius; per redemptionem quæ est in Christo Jesu. Dignum itaque

procul dubio est, ut qui omnes peccantes justificavit gratis per gratiam suam, gratias sibi ab omnibus actas recipiat : justum omnino est, ut quia omnes peccaverunt, et omnes gloria Dei egent, et gratis per gratiam ipsius justificati sunt, quando meritum habere non potuerunt; saltem gratias agere non desistant : in tantum denique et justum est munus apud Deum actio gratiarum, ut non solum hoc a nobis in præsentis vitæ corruptibilitate constitutis requiratur; verum etiam in futuro, ubi corruptibile hoc indutum erit incorruptione, et mortale hoc indutum erit immortalitate, et sine intermissione videbitur Deus deorum sicuti est, attestante Propheta, qui ait : *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.* Sed quoniam laudes et gratiæ Deo a nobis redditæ, non Deo sed nobis proficiunt; ideo in hac tanta supplicatione subjungitur, *Æquum et salutare*, nam æquus est secundum naturam, justus dictus ab æqualitate naturæ. Conditum autem Deus hominem nulla pravitate perversum, sed omni bonitate rectum et æquum, ad imaginem scilicet ac similitudinem suam, ut non modo in illa terrena felicitate paradisi sobrie, juste, et pie viveret, verum etiam in majori quandoque et spiritali felicitate constitutus, creatorem suum sine fine laudaret. *Æquum est ergo ut si volumus secundum naturam nostram justis esse, illud semper ad quod creati sumus facere studeamus, id est et in præsentis vita secundum æqualitatem naturæ nostræ viventes, creatori nostro de beneficiis suis incessabiles gratias referamus, atque ut in futura id ipsum incessabiliter faciamus, et toto semper affectu desideremus : hoc enim in tantum nobis salutare est, ut aliter salvi fieri nullatenus valeamus. Quia igitur æquum est, debemus hoc ex naturæ debito proprio creatori : quia vero salutare est, necessarium etiam sine dubio nobis est ad æternam salutem. Quotiens ergo, ut supra dictum est, Deo laudes et gratias agimus, ipsi quidem hoc et ex naturæ debito et ex necessitate nostræ salutis exsolvimus, sed illi qui in nullo indiget nihil proficimus. Nobis autem si hoc negligimus in quantum deficiamus, in primi parentis nostri lapsu, quicumque voluerit poterit perpensare : ille namque ad imaginem et similitudinem Dei conditus, ad æqualitatem et societatem angelorum quandoque perdendus, ad visionem et laudem conditoris proprii sublevandus, paradisi cultor, omnium et piscium maris, et volatilium cœli et bestiarum, universæque terræ dominator, peccata cavens, justitia abundans ubi primum per superbiam depravatus non solum suo ingratus existit creatori, verum etiam Deo similis, immo Deus fieri concupivit, non modo ad illam futuram sui felicitatem non attingit, sed et quam tenebat amisit, et miserias mortalitatis et fragilitatis et calamitatis tantas invenit vel incidit, quantas sentiendo potius ac videndo, quam legendo, tam in se quam in aliis unusquisque cognoscit. Ut ergo ab hac miserissima infelicitate ad illam beatissimam felicitatem attingere valeamus, dignum coram Deo et justum est,*

æquum nobis et salutare est, Deo et Patri nostro semper et ubique gratias agere : semper, ut neque de adversis murmuremus, neque de prosperis in superbiam erigamur, sed et adversa nobis ex debito peccatorum nostrorum venire, et prospera ex divina dignatione et misericordia provenire cognoscentes ; et de paternis flagellis ^a Deus ut nobis proficiant ad salutem. Et de gratuita bonitate ejus ne nobis proficiant ad ruinam, et semper mansueti atque humiles indesinenter gratias referamus, ut impleatur in nobis quod Propheta ait, *Benedicam Domino in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*. Tunc denique flet ut et ubique, id est in omni loco, id ipsum faciamus. Neque vero in illo mundi hujus loco consistere possumus, ubi non vel prosperis recreemur, vel affligamur adversis. Quod autem sequitur :

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus.

Cum et Dominus sanctus, et Pater omnipotens, et æterne Deus idem sit, non ex superflua verbositate repetitur, sed ex magna ejus veneratione totiens proclamatur : si quidem sunt, ut ait Apostolus, dii multi et domini multi : omnis enim qui servum habet etiam dominus jure vocatur ; sed homo dominus hominem servum habens servi semper indiget famulatu : ille autem solus Dominus sanctus est, cui Propheta humiliter canit, et dicit : *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. Homo ergo dominus servi indigens servitute, dominus esse potest, quia servum habet, Deus esse non potest, quia indiget servo. Deus autem Dominus nullius indigens servitute, et Dominus est, quia, sicut Psalmista ait, *omnia serviunt ei* ; Deus est, quia nullius indiget famulatu : unde etiam et Dominus sanctus vocatur. Sicut enim vasa Domino consecrata, et panes propositionis, et sacerdotalia vestimenta, et sacrificiorum carnes in Veteri Testamento sancta dicuntur, eo quod a nemine contrectari, vel comedi, vel indui debeant, nisi a solis quibus ex Dei lege concessum est, a ceteris vero omnibus omnimodis separentur : ita Deus Dominus sanctus dicitur, quia ejus videlicet dominatio a dominatione humana sine ulla est comparatione disjuncta ; qui etiam Pater omnipotens Deus, ut præter illum nullus esse Pater omnipotens cognoscatur : namque homines ut patres suorum esse valeant filiorum, necessario prius filii sunt patrum suorum. Deus autem Pater omnipotens dicitur, quia non solum per Filium omnia ex nihilo potuit creare, omnia cum ipso valet sine labore aliquo gubernare, verum etiam Filium sibi coæternum Pater ipse tantum, non etiam Filius ex propria substantia potuit sine imminutione vel mutabilitate aliqua generare : ipse est enim Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui et coæternum sibi Filium genuit, et ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur. Æternus quoque Deus dicitur, quia sunt, sicut ait Apostolus, dii multi, de quibus in psalmo scriptum est : *Deus deorum Dominus locutus est* ; et, *Ego dixi,*

^a Illic deest aliquid in ms. col., ut *supplicandus*, vel *casu scribendum*.

A *Dii estis ; et, Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos*. Sunt ergo sancti angeli Domini, sunt etiam et sancti homines dii, sed dii nomine nominantur, non æternitate, sed gratia ; nam æternum esse non potest quod commutabile factum est. Si autem sancti angeli a Deo creati non essent, nullatenus diceremus, *Benedicite, omnia opera Domini Domino*, et statim subjungeremus : *Benedicite, angeli Domini, Domino* : quod enim a Deo creatum non est, consequenter etiam opus Dei non est : item cum propheta non solum virtutes, solem et lunam, stellas omnes, et kumen, cælos cœlorum, aquas quæ super cælos sunt ad laudem nominis Domini, sed et angelos quoque omnes invitat : additque, *Quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt* ; li-

B quido satis ostendit ut cætera quæ subjunxit, ita etiam angelos Dei esse creaturam atque facturam, et nisi iidem commutabiles creati fuissent, nequaquam eorum pars non modica per superbiam cecidisset, quæ angelica prædita dignitate diabolicam incurreret infelicitatem. Jam vero de omnibus quod et creati, et commutabiles sint, qui nescit, non homo, sed pecus est. Deus ergo qui et initio caruit et sine carebit, nihil recipiens varium, nihil habens occiduum, omnium creator a nullo creatus, solus vere ac singulariter est æternus. Huic igitur Domino sancto Patri omnipotenti, æterno Deo, non per culpam primi parentis etiam indigentes, infirmi et temporales effecti, nullas per nos ipsos vel laudes vel gratias agere valemus : sed quoniam unigenitus Filius Dei Deo Patri æqualiter sanctus, æqualiter omnipotens, æqualiter æternus, inter nos et illum factus est mediator, per ipsum et quicquid gratiæ cœlestis habemus accipimus, et per ipsum Deo Patri de beneficiis suis quæ nobis per Filium contulit gratias agere debemus ; sicut enim nihil a nobis habemus, sic neque per nos de aliquo gratias agere possumus : nam Deus cum sit in seipso justus, et immortalis, nos autem in nobis ipsis injusti atque mortales, nec per justitiam suam poterat parcere Deus injustis, nec per immortalitatem suam ullatenus subvenire mortalibus. Deus ergo Dei Filius ut misericorditer redimeret quos justo si vellet puniret, mortalitatem nostram immortalis accepit, ut esset ubi mortem nostram quam nos injusti juste incurrimus, injuste gustaret justus, ac diabolus, cujus invidia mors intravit in orbem terrarum, unum justum injuste occideret, omnes injustos quos quasi injuste videbatur occidere perderet ; non enim primos parentes nostros in paradiso ut de ligno vetito comederent terroribus compulsi, sed fraudulentis promissionibus persuasit ; non vim intulit, sed consilium dedit, ac per hoc quasi juste hominem possidebat, cui sese homo sponte subdiderat. Deus igitur Dei Filius cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum ezinavit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semet-

C

D

rogandus, aut quid simile ; vel melius *Dei* in genitivo

ipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris..... Est enim mediator Dei et hominum *Homo Christus Jesus*: qui si purus Deus esset, non esset alius apud quem intercederet: si purus homo, non esset qui reconciliaret. Junge porro ut sit Deus in Christo, et est mundum reconcilians sibi, ipse videlicet penes quem agendum est, ipse qui agit, sit idem missus, et idem regressus, sicut ipse judicatus et ipse judicaturus. Sedet itaque ad dexteram Patris, sicut ait Apostolus, et interpellat pro nobis, ut sacerdos videlicet noster, cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, qui in terra positus tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis, ut et nos possemus exhibere corpora nostra hostiam viventem, Deo placentem, rationabile obsequium nostrum, non vitulos, non sanguinem taurorum aut hyrcorum, quia scriptum est, *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hyrcos*; et, *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hyrcorum potabo?* sed illud quod sequitur, *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua*: istæ enim sunt illæ spirituales hostiæ acceptabiles Deo, quas nos princeps apostolorum Petrus Deo per Jesum Christum dicit offerre debere, ad quas spirituales hostias quia etiam actio pertinet gratiarum, vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos semper et ubique Domino sancto Patri omnipotentî æterno Deo gratias agere.

Per Christum Dominum nostrum.

Vere enim ille Dominus noster est qui nos non corruptibilibus auro et argento, sed pretioso sanguine suo de servitute diaboli, et vana nostra conversatione redemit, de quo etiam pretio beatus Paulus apostolus ait: *Et non estis vestri, empti enim estis pretio magno.* Igitur non sumus nostri, sed sumus servi ejus, qui nos emit pretio magno sanguinis sui. Sequitur:

Per quem magistratem, etc., usque exsultatione celebrant.

Angeli Græcè vocantur, Latine vero nuntii interpretantur ab eo quod Domini voluntatem hominibus nuntiant. Angelorum autem vocabulum officii nomen est, non naturæ: semper enim spiritus sunt; sed tunc solummodo vocantur angeli cum mittuntur. Dominationes vero quidam cœlestis patriæ spiritus ideo vocantur, quia cæteris angelorum inferioribus agminibus dominantur. Potestates sunt quibus virtutes adversæ subjectæ sunt, et inde potestatum nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum noceant quantum cupiunt. Virtutes illi angeli dicuntur, per quos signa et miracula in mundo fiunt, propter quod et virtutes appellantur. Seraphim quoque similiter est multitudo angelorum, qui ex Hebræo in Latinum ardentes vel incipientes interpretantur. Idcirco autem ardentes

A vocantur, qui inter eos et Deum nulli angeli consistunt, et ideo quanto vicinius coram eo consistent, tanto magis claritate divini luminis inflammantur. Angeli igitur sancti qui post lapsum diaboli et angelorum ejus perseverantia æternæ beatitudinis solidati sunt, et tantum firmitatis vigorem consecuti, ut nullo jam lapsu aversi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore et contemplatione manentes nihil aliud dulce habeant nisi eum a quo creati sunt, qui etiam et locis et singulis hominibus præsumunt: hi, inquam, tam laudabiles divinæ majestatis ministri, de quibus etiam Dominus et Salvator noster in Evangelio ait quod semper videant faciem Patris, pro tanta sui dignitate non se ipsos laudant, nec propriam gloriam quærunt, sed majestatem Patris cujus hæc omnia gratia perceperunt. Hos ergo et nos homines in quantum possumus imitantes non extollamur pro donis gratiæ Dei, sed potius ipsi pro donis suis laudes incessabiles referamus. Si enim illi qui tanta jam firmitate donati sunt, ut nullum omnino casum pertimescant, tota se semper reverentia divinæ majestati submitunt, quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis, qui, ut beatus Job ait, *quasi flos egreditur, et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet*, omni se humilitate proprio semper debet subdere creatori, illum laudans semper, et semper justificans: se vituperans semper, et semper accusans? Et si illi cœlestis patriæ spiritus qui dominationem vocabulum sortiuntur, eo quod cæteris angelorum agminibus dominantur, non se de sua dominatione extollunt, sed majestatem proprii creatoris reverenter adorant: quanto magis homo aliis prælatus hominibus nullatenus debet inflari, sed humili semper animo cogitare, quia et suus et subditorum sibi Dominus est in cœlis! Si enim, ut Psalmista ait, *universa vanitas omnis homo vivens*, quid superbit terra et cinis? Et qui potestates quæ a diabolo et angelis ejus, quos sanctus Job appellat horribiles, metuuntur, quique earum potestate coerciti non possunt tantum nocere quantum cupiunt: si hæc, inquam, tam fortes, tam potentes et tam metuendæ potestates cum omni tremore divinæ majestati se subdant, et tantam sui dignitatem ad gratiam referunt conditoris: quanto magis homo qui non solum malignos spiritus ne ab eis vincatur, verum etiam ipsos quoque vermiculos pertimescit, timorem Dei ante oculos semper habere, illum semper, etiam si ab aliquo timeatur, tremere ac perpavescere debet! Quod autem cœlos Deus cum cœlestibus virtutibus majestatem Dei Patris socia exsultatione ac laudibus celebrare, ita intelligendum est quod omnis creatura non voce sed opere laudet Deum, quia ex creaturis consequenter creator intelligitur, et in singulis operibus atque effectibus Dei magnificentia demonstratur. Item quod angeli laudare, dominationes adorare, tremere potestates dicuntur, non ita accipiendum est quasi laudantes angeli majestatem Dei nec adorent nec tremant, quod faciunt dominationes et potestates: vel quasi adorantes dominationes non laudent vel tre-

mant, quod faciunt angeli et potestates : aut rursum tremantes potestates non laudent vel adorent, quod faciunt angeli et dominationes : sed quidquid de singulis dictum est, æqualiter de omnibus sentiendum est ; cum enim scriptum sit : *Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te*, qui dominationes et potestates habitare in domo Domini credit, Dominum eas in sæcula sæculorum laudare non dubitet. Nam et de virtutibus æque ut de angelis scriptum est, *Laudate eum, omnes angeli ejus; laudate eum, omnes virtutes ejus*. Rursus cum scriptum sit, *ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernorum*; si omne genu cœlestium in nomine Jesu flecti credimus, non solum dominationes, verum etiam omnes angelorum ordines sicut Filium, ita et Patrem non dubitabimus adorare. Quod autem majestatem Dei Patris tremere potestates dicuntur, non hoc ex timore supplicii, quod non merentur; non ex timore offensionis Creatoris, quam incurrere jam non possunt, sed ex reverentia et honore divinæ faciunt majestatis : tres enim constat esse timores, supplicii, de quo in psalmo dicitur, *Initium sapientiæ timor Domini* : hunc enim habent qui pro commissis suis ne a Domino puniantur incipiunt jam timere. Est etiam timor offensionis, quo a dilectoribus suis timetur Deus, ne vel in modico offendatur, de quo dicitur ad Abraham : *Nunc cognovi quod timeas Deum, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me*. Idem etiam alibi perfecta caritas appellatur, sicut scriptum est : *Perfecta caritas foras mittit timorem*, illum videlicet quem primo loco posuimus, de quo idem apostolus ait : *Qui autem timet non est perfectus in charitate, quoniam timor pœnam habet*. Tertius timor est ex reverentia et honore procedens, quo nunc tremere Dei majestatem etiam potestates dicuntur, de quo etiam scriptum est : *Timor Domini sanctus permanens in sæculum sæculi*. In futura enim vita nec primus ille, nec secundus erit; sed hic tantum tertius in sæculum sæculi permanebit. Tremunt autem non solæ videlicet potestates, sed omnes etiam cœlestis patriæ spiritus : nam cum scriptum sit, dicente Domino : *Quicumque honoraverit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles*, manifestum est omnes cœlestium ordines ministrorum idcirco in tantum a Creatore glorificari, quia ipse quoque ab eis omnibus summo tremore ac reverentia honoratur. Denique si non eum honorarent, certum est quod contemnerent; si autem contemnerent, sine dubio non glorificarentur ab eo, sed essent ignobiles, ut diabolus et angeli ejus, qui eum non honorando contempserunt, et se honorando in perpetuæ damnationis opprobrium et contumeliam corruerunt. In sequentibus quoque cum dicitur, *Cœli cœlorumque virtutes ac beata seraphim socia exultatione concelebrant*, manifeste ostenditur quia ille potestatum tremor non ex timore pœnæ, sed ex reverentiæ honore procedit. Si enim divina majestas ab omnibus tremitur, etiam beata seraphim quæ exultare dicuntur, tremere non dubitantur; et si exulta-

tio beatorum seraphim socia exultatione spirituum cæterorum, apparet quod omnes honorum ordines spirituum supernorum divinæ majestati et tremant cum exultatione, et exsultent cum tremore, illo, inquam, tremore, quos ante trementes sic Propheta admonet consequenter ac dicit, *Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus*. Tam proprie enim ipse dicentis spiritus audientum merita sequestravit, ut eum omnes audirent clamantem; ille tamen sibi hæc intelligeret dici, qui ad Dei verbum non reatu conscientiæ, sed effectu reverentiæ tremuisset. Audi ergo hominem gaudio ac desiderio contremiscentem : *Servite*, inquit David, *Domino in timore, et exsultate ei cum tremore*, et quoniam supernorum illa civitas ex angelis et hominibus constat, ad quam tantum credimus genus hominum ascendere, quantos illic contingit electos angelos remansisse, sicut scriptum est, *Statuit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei*, superest ut ipsi quoque homines, qui ad cœlestem patriam redeunt, ex eis agnominibus aliquid illic reverentes imitentur, unde et protinus subinfertur : *Cum quibus et nostras voces, etc.*

Orat enim in his verbis ex omnium persona sacerdos, ut voces hominum angelorum sermonibus supplici se confessione laudantium jubeat, id est dignetur cum beata seraphim gratanter admitti, id est recipi vel a sumi. Isaias namque propheta testatur se vidisse Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et seraphim quorum unum sex, et alteri totidem erant alæ, duabus velantia faciem ejus, et duabus velantia pedes ejus, et duabus volantia et clamantia alterum ad alterum, ac dicentia : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth; plena est omnis terra gloria tua.*

Imitatur ergo sancta Ecclesia in terris posita partem sui, quæ in cœlis est constituta, non solum quod Deum supplici confessione conlaudat, verum etiam quod iisdem verbis ac sensibus easdem laudes concelebrat : consequens enim est, ut sit una laudatio, quorum futura est una eademque in domo Domini habitatio. Quod autem ter *Sanctus* in Dei laudem dicimus, Trinitatem personarum in unitate divinitatis ineffabili mysterio veneramus : in eo vero quod tum semel Dominum Deum Sabaoth constitemur, unum Deum in Trinitate verbis cœlestibus prædicamus, nam Sabaoth ex Hebræo in Latinum vertitur, exercituum sive virtutum, quod et in prophetis frequentissime legitur dicentibus, *Hæc dicit Dominus Deus exercituum*, et in psalmo aperte et angelorum voce dicitur, *Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum*. Quod autem sequitur :

Pleni sunt cœli et terra gloria tua,

immensitatem divinæ majestatis ostendit, nulla enim ratione, nulla æstimatione metiri valet; mundo non capitur, sic replet mundum, ut ipse contineat mundum, non contineatur a mundo : est enim mundo superior, inferior, exterior, et interior; regendo superior, portando inferior, gubernando exterior, replendo interior; sic est per cuncta diffusus, ut non

sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi, sine labore regens, sine onere continens mundum, non tamen per spatia locorum quasi mole diffusus, non ut in dimidia parte sit dimidius, et in alia dimidia dimidius, atque ita per totum totus: non sic, sed in toto cœlo totus, et in tota terra totus, et in parte totus, et per cuncta totus, et nullo contentus loco, sed in se ipso ubique totus, ita Pater, ita Filius, ita et Spiritus sanctus, unus Deus Trinitas indivisa. Deinde subjungitur:

Osanna in excelsis.

Et *Osanna* Interpretatur salvifica, subaudiendo vel populum tuum, vel totum mundum, cui idcirco additur in *excelsis*, quod adventus Christi non tantum hominum salus, sed totius mundi sit, terrena jungens cum cœlestibus, ut omne genu ei flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum. Sequitur:

Benedictus qui venit in nomine Domini

Hoc autem non dicitur nisi soli Filio Dei, Salvatore quoque id ipsum in Evangelio comprobante, *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me, alius venit in nomine suo, et recepistis eum.* Peractis omnibus quæ supra memoravimus, facto magno circumquaque silentio, incipit jam sacerdos fixa in Deum mente salutarem corporis et sanguinis Dominici hostiam consecrare, quam offert generaliter pro Ecclesia Dei sancta catholica, et famulis famulabusque ejus, atque omnibus circumstantibus, quorum illi fides cognita est, et nota devotio, quique illi ipsum sacrificium offerunt pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis suæ. Advocat etiam in adiutorium obsecrationis suæ gloriosam semper virginem Mariam genitricem Dei et Domini nostri Jesu Christi, sed et beatos simul apostolos ac martyres Dei, et omnes pariter sanctos, ut eorum meritis ac precibus in omnibus protectionis ejus muniamur auxilio. Orat præterea ut oblationem cunctæ familiæ suæ Dominus placatus accipiat, ac per manus sancti angeli sui in sublime altare suum perferri jubeat, diesque nostros in sua pace disponat, atque ab æterna damnatione nos eripi, et in electorum suorum jubeat grege numerari. Hoc autem totum in commemorationem sit mortis Dominicæ ad tempus ab eo gustatæ, qua nos ab æternæ mortis damnatione unigenitus Dei Filius misericorditer liberavit, sicut ipse panem et calicem accipiens in sanctas ac venerabiles manus suas, et elevatis oculis in cœlum, gratias agens ac benedicens, eaque discipulis suis dedit, ut manducarent et biberent; corpus et sanguinem suum esse confirmans, ait: *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis.* Hæc namque singularis victima ab æterno interitu animam salvat, quæ illam nobis mortem unigeniti per mysterium reparat, qui licet surgens a mortuis jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur, et in se ipso immortaliter atque incorruptibiliter vivens, pro nobis iterum in hoc mysterio sacræ oblationis immolatur, ejus caro in populi salutem partitur, ejus sanguis non jam in manus infide-

lium, sed in ore fidelium funditur. Hinc ergo pensamus quale sit pro nobis hoc sacrificium, quod pro absolutione nostra passionem unigeniti Filii semper imitatur. Quis enim fidelium habere debium possit ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Jesu Christi mysterio angelorum choros adesse, summis ima sociari, terram cœlestibus jungi, unum quid ex visibilibus atque invisibilibus fieri, unde et a secretis virtutibus, vel sacris sacramenta dicuntur; quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorum sacramentorum operatur. Ideoque seu per bonos, seu per malos ministros intra Dei Ecclesiam dispensentur, tamen quia Spiritus sanctus mystice illa vivificat, qui quondam apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificatur hæc dona, nec malorum attenuantur, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus: quam consecrationem corporis et sanguinis Dominici ideo semper in silentio arbitror celebrari, quia sanctus in eis manens Spiritus eundem sacramentorum latenter operatur effectum, unde et Græcæ mysterium dicitur, quod secretam et reconditam habeat dispositionem. Sed necesse est ut cum hæc sacerdos agit, semetipsum Deo in cordis contritione mactet, quia qui passionis Dominicæ mysteria celebrat, debet imitari quod agit. Tunc ergo vere pro nobis hostia erit, cum nos ipsos hostiam fecerit.

Præceptis salutaribus moniti et divina institutione formati audemus dicere.

Dominus et Salvator noster Jesus Christus in Evangelio præcepit dicens: *Et cum oratis, nolite multum loqui, sic autem ethnici faciunt, putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.* Si ergo ethnicus in oratione multum loquitur, ergo qui Christianus est debet parum loqui; nam si ille ideo frustratur petitione sua, quia putat se in multiloquio exaudiri: debet iste parum loqui, ne similia patiarur: Deus enim non verborum, sed cordis auditor est. Hæc itaque præcepta et mandata salutaria nobis sunt, quibus admonemur ne per multiloquium orationis nostræ frustrationem mereamur, ut his paucissimis verbis quibus ex divina institutione atque eruditione formamur vel docemur, petitiones nostras apud Deum innotescere contenti simus.

Pater noster, qui es in cœlis.

Omnia quæ divinitus dicta factaque referuntur, sunt miraculo ipsis etiam cœlestibus tremenda; stupore sunt pavenda mortalibus: sed nihil ita stupet cælum, pavet terram, expavescit universam creaturam, quam quod servus Dominum patrem vocare audit, judicium suum reus genitorem nuncupat, conditio terrena sua se voce Dei adoptat filium; sed audemus, quia præsumptio dicentis non est, ubi auctoritas est juberis; ipse enim nos dicere voluit qui nos docuit sic orare, *Pater noster, qui es in cœlis*, non quod ille non sit in terra, sed ut per hoc germen esse noveris te cœleste, et si te Dei filium tu fateris, vive quasi De-

filius, ut actu, vita, virtutibus, tanto possis respondere genitori.

Sanctificetur nomen tuum.

Quia a Christo vocatus es Christianus, petis ut prærogativa tanti nominis sanctificetur in te, quia nomen Dei quod per se et sibi sanctum est, aut sanctificatur in nobis nostro auctu [*Forte, actu*], aut nostro auctu blasphematur in gentibus.

Adveniat regnum tuum.

Ipse dicit: *Regnum Dei intra vos est.* Si intra nos est, veniat quid oramus? Est in fide, est in spe, est in exspectatione, sed ut veniat jam precamur; veniat autem nobis, non illi qui conregnat Patri in suo semper sinu permanens, sed veniat nobis: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.* Dicimus, veniat regnum tuum, ut sic Deus regnet in nobis, quatinus in nobis desinat mors regnare, desinat regnare peccatum: *Regnavit, inquit, mors ab Adam usque ad Moysen.* Et alibi: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.*

Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra.

Nunc in terra multa fiunt pro diaboli voluntate, pro sæculi nequitia, pro desiderio carnis; in cælo vero sit nihil præter Domini voluntatem. Petimus ergo ut interempto diabolo, ut novo sæculo, ut mutato corpore, ut destructo mortis imperio, ut abolita dominatione peccati, in cælo et in terra, in Deo et hominibus una Dei et eadem sit voluntas.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Post regnum cæleste terrenum panem petere non jubemur, prohibente ipso cum dicit: *Nolite solliciti esse quid manducetis aut quid bibatis; sed quia ipse est panis qui de cælo descendit, petimus et precamur, ut ipsum panem quo quotidie, id est jugiter sumus in æternitate victuri, hodie, id est in præsentia vita de convivio altaris sancti ad virtutem corporis mentisque capiamus.*

Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.

Sic dicendo, o homo, indulgentiæ modum, mensuram veniæ, tu tibi dedisti, qui a Domino tantum tibi petis dimitti, quantum dimiseris ipse conseruo. Dimitte ergo delinquenti in te totum, si vis ipse de tuis nihil debere Domino delictis; in altero dimitte tibi, si vis ipse vindicem vitare sententiam.

Et ne nos inducas in tentationem.

Deus, sicut scriptum est, neminem temptat; sed temptare dicitur, cum contumaciter euntes ad temptationis laqueos derelinquit. Sic Adam tentatoris insidias incurrit, dum sui præcepta despicit conditoris: unde autem et a quo temptaretur, homo prodidit sic dicendo:

Sed libera nos a malo;

hoc est a diabolo, qui totius mali et auctor est, et origo. Diabolus natura cælestis fuit, nunc est nequitia spiritualis; ætate major sæculo, nocendi usu tritus, ledendi arte peritissimus; unde non jam malus, sed malum dicitur, a quo est omne quod malum est.

* Desideratur hic aliqui. in ms.

Hinc est quod propriis viribus liberari homo non potest carnalibus vinculis inligatus. Petendum nobis est ergo ut Deus nos a diabolo liberet, qui Christum terris ut diabolum vinceret commodavit. Clamet, clamet homo ad Deum, clamet, libera nos a malo, ut a tanto malo, solo Christo vincente, liberetur.

Accepimus auditum fidei, formam Dominicæ orationis audivimus, Christus breviter orare docet, quia cito vult postulata præstare. Aut quid petentibus non dabit qui se ipsum non petentibus dedit? aut in respondendo quam faciet moram, qui in dictandis precibus vota supplicum sic prævenit? Neque illud nos moveat, quod quidam jactare solent: Si novit Deus quid oremus, et antequam petamus scit quibus indigemus, frustra scienti loquimur: nos enim non sumus narratores, sed rogatores: aliud est enim ignorantem narrare, aliud scientem petere; in illo indicium est, hic obsequium; ibi fideliter indicamus, hic miserabiliter obsecramus. Amen. Signaculum orationis Dominicæ posuere, ubi fideliter possumus dicere. Sequitur:

Libera nos, quesumus, Domine, ab omnibus malis præteritis, præsentibus et futuris.

Omnia mala quibus nos a Domino petimus liberari vel præterita sunt, vel præsentia, vel futura peccata: nam præ cæteris malis ne veniant in sequentibus exoratur, cum dicitur, *Da propitius pacem in diebus nostris;* sicut autem in Evangelio Salvator, ait, *omnis qui facit peccatum, servus est peccati,* orat ergo sacerdos ut, præterita nobis peccata laxando, et de præsentibus ac futuris jugem tribuendo custodiam, Dominus nos a malis omnibus liberare dignetur; facientes enim peccatum sumus omnes servi peccati. Neque aliter hujusmodi servitute possumus liberari, nisi Domini misericordia liberante; nemo enim potest peccata dimittere, vel aliquem a temptatione servare, præter solum Deum, qui non solum per se, verum etiam per subjectos sibi famulos quorum vult peccata dimittit; quibus dicitur in Evangelio: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Notandum sane quod Deum quem in oratione Dominica Patrem vocamus, in nostra Dominum appellemus; quia videlicet illud ex divina auctoritate præsumimus, hoc ex debito nostræ devotionis offerimus: in illo nos Dei filios gratia, in hoc ejus servulos profiteremur natura; cui tamen digne servire non possumus, nisi prius peccatis inservire cessemus: ait enim Salvator in Evangelio, *Nemo potest duobus dominis servire.* Petimus igitur, ut Apostoli verbis eloquar, quo liberati a peccato, servi autem facti Deo, habeamus fructum nostrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Sequitur:

Et intercedente beata Virgine, etc.

Cum sancta Ecclesia persecutionis procella pulsatur, solet quidem in fortioribus membris suis gloriosissime triumphare, sed in infirmioribus quibusque ruinam gravissimam sustinere, et, quod fatendum est, magna in utrisque, id est et imbecillioribus

et robustioribus dispendia perpeti; nam persecutio- nis igne omnia populante, sicut infirmorum nonnulli temptati a fide recedunt, et ipsi pereuntes etiam suorum corda pavere faciunt fratrum; ita et fortissimi quique, licet in semetipsis admiranda Deo, et angelis, et hominibus martyrii sui spectacula præbeant, in aliis tamen solo exemplo non etiam prædicationis verbo proficere possunt. Orat ergo sacerdos in his verbis, ut sicut prosperitatis tempore a peccatorum nos Deus labe defendit, ita etiam nobis adversa persecutionis avertat, quatenus nec infirmi terrore vel supplicii superati a fide recedant, nec fortes et validi quique a prædicationis et exhortationis fraternæ impediuntur officio: quod quia certum est sanctos post vitæ hujus excessum cum Christo manentes indesinenter pro remanentibus in hoc mundo fratribus supplicare, petit ut beate et gloriosæ semper Virginis Dei Genitricis Mariæ et maximorum apostolorum intercessionibus Petri et Pauli apud Deum valeat obtinere. Sequitur:

Ut ope misericordiæ adjuti, etc.

Ecce propter quid nos et ab omnibus liberari a Domino malis, et pacem dari temporibus nostris oramus, scilicet ut liberati a peccato et ab omni perturbatione securi Domino Deo nostro sine timore in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris servire possimus. Quod quia nec accipere nec facere nisi per auxilium possumus Salvatoris, recte subjungitur:

Per Dominum, etc.

Ipse enim Dominus et Salvator noster, qui est cum Patre in unitate Spiritus sancti una Deitas, una vivendi æqualitas, et vivificandi potestas in Evangelio discipulis ait: *Ego sum vitis, et vos palmites estis; qui manet in me et ego in eo, hic affert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere.* Et paulo superius dixerat: *Sicut palmes non potest ferre fructum a se, nisi manserit in vite; sic et qui in me non manserit.* Si quem vero scire delectat quid sit manere in eo, audiat ipsum dicentem: *Sicut ilexit me Pater, et ego vos dilexi, manete in dilectione mea; si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego Patris præcepta servavi, et maneo in ejus dilectione.* Si quis etiam nosse desiderat qualis et quanta non manentibus in eo imminet pœna, audiat ejusdem voce predictum: *Si quis autem in me non manserit, præciosus est sicut palmes, et missus est foras, et aruit; et colligentes eos in ignem mittunt, et ardent.* Jam vero quod de manentibus in eo ipse subjungit audire gratias puto: *Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petite, et fiet vobis.* Christus autem Græce Latineque dicitur unctus; ipsi enim Propheta in psalmo decantat: *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* De ipso etiam summus apostolorum Petrus in Actibus apostolorum ad Cornelium et eos qui secum aderant dicit: *Vos scitis quod factum est verbum per totam Judæam; incipiens enim a Galilæa post baptis-*

*ma quod prædicavit Johannes, Jesum a Nazareth quemodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute; quod enim Propheta oleum lætitiæ, hoc Apostolus Spiritum sanctum et virtutem Dei appellat. Jehesus vero Hebraice, Latine Salvator interpretatur, quod aperte angelus ad Joseph in somnis loquens de Maria testatur cum ait: *Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jehesum; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Dehinc antequam communicetur, exclamat sacerdos, et dicit:*

Pax Domini sit semper vobiscum.

Nihil enim sine pace placitum Deo est, nec ille qui dixit: *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo,* in corde manere potest odiis ac dissensionibus maculato; non est enim Deus dissensionis, sed pacis. Orat ergo sacerdos ac præmonet ut pax Domini sit nobiscum, quatenus perceptio sacrosancti corporis et sanguinis Domini nostri Jehesu Christi non ad reatum sed ad solutionem nobis omnium proficiat peccatorum; *quicumque enim manducaverit corpus Domini, ut ait Apostolus, et calicem ejus biberit indigne, judicium sibi manducat et bibit.* Rursum Salvator in Evangelio ait: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Igitur si non manducaverimus neque biberimus, non habebimus vitam in nobis; si autem indigne manducaverimus et biberimus, judicium nobis manducabimus et bibemus. Purgandus est itaque animus, et quantum in nobis est cum omnibus pax habenda, ut digne sumendo corpus et sanguinem Domini, et mortem et judicium evadamus, et vitam ac remedium per eorum perceptionem accipere mereamur. Quod autem inter communicandum a cantoribus exclamatur:

Agnus Dei qui tollis peccata mundi, miserere nobis, propter illud fit, ut impleatur in nobis quod beatus Johannes apostolus ait: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est: quod si confiteatur peccata nostra, fidelis et justus est, ut remittat nobis peccata nostra, et emendet nos ab omni injustitia.* Quomodo autem id fiat, idem ipse apostolus paulo superius sic ostendit: *Si in lumine ambulamus, sicut ipse est in lumine, societatem habemus ad invicem, et sanguis Jehesu filii ejus emundat nos ab omni peccato.* Itemque in sequentibus ait: *Filioli mei, hæc scribo vobis, ut nec peccetis: quod si quis peccaverit, deprecatores habemus ad Patrem Jehesum Christum justum, et ipse exoratio est pro peccatis nostris; non autem pro nostris tantum, sed et pro toto mundo.* In quibus verbis satis apparet quam consequenter de Domino et Salvatore nostro beatissimus Baptista Johannes testatur in Evangelio dicens: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi: de ipso quippe et Isaias propheta ait: *Tanquam ovis adducens adductus est, et sicut agnus coram tonsente se sine voce, sic non aperuit os suum; in humilitate judicium ejus sublatum est.* Communicato post hæc clerico vel*

populo, oratio ex more colligitur, et a diacono protinus exclamatur .

Ite, missa est.

Missa autem proprie tempore sacrificii est quando caticumini foras mittuntur, clamante levita : Si quis remansit caticuminus, exeat foras; et inde missa, quia sacramentis altaris interesse non possunt qui

nondum regenerati noscuntur. Quibus cœlestibus ac super omnia salutaribus sacramentis, ut nos qui jam Dei gratia ex aqua et Spiritu sancto sumus renati digne interesse possimus, ipse qui hæc in suam commemorationem celebrari præcepit, præstare dignetur, cui est cum Patre in unitate Spiritus sancti gloria et honor, virtus et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

PIPPINI ET CAROLOMANNI

FRANCORUM REGUM

DIPLOMATA

NECNON QUORUMDAM INTER ILLUSTRIORES FRANCO ET GERMANOS
SÆCULI VIII MONUMENTA SELECTA.

I.

CAROLOMANNI PRINCIPIS

CAPITULARE AN. 742.

(Pertz, Monumenta Germaniæ, etc.)

Codices quorum ope constitutionem hanc recognovimus, hi sunt:

1. C. bibl. Vaticanæ Palatinus n. 577, sæc. viii exeuntis vel noni ineuntis; unde et Holstenius pridem ediderat.

2. C. bibl. regię Monacensis olim Moguntinus, a cl. Würdtwein in edendis sancti Bonifacii epistolis adhibitus, sæculi ix, cujus loca aliquot a V. cl. Pöf-ringer iterum collata sunt.

3. C. bibl. imperialis Vindobonensis inter Theologicos n. 259 insignitus, sæculi ix, quo et Serrarius in editione sua usus est.

4. C. bibl. aulicę Carlsruhanę membr. sæculi x, a. V. cl. F. Molter bibliothecę illius præfecto collatus.

5. C. bibl. regię Monacensis olim Frisingensis, signatus C. F. 25, sæculi x, a Boehmero nostro cum editis collatus.

6. C. divi Marci Venetiis, chartaceus, sæc. xv, quem æque ac codices 1 et 3, ipsemet cum editis contuli.

Codices isti antiquissimi cum unanimi inter se consensu ab editionibus discrepent, has adhibito Benedicti textu corruptas fuisse existimaverim. Caput distinctionem, codicibus incognitam, qualem Baluzius a Sirmondo acceperat, retinendam duxi.

In nomine domini nostri Iesu Christi. Ego Carlmannus, dux et princeps Francorum, anno ab incarnatione Christi septingentesimo 42°, 11 Kalendas Maias, cum consilio servorum Dei et optimatum meorum, episcopos qui in regno meo sunt cum presbiteris, et concilium et synodum pro timore Christi congregavi, id est Bonifatium archiepiscopum, et ^a Burghardum, et ^b Regenfridum, et ^c Hwitatum, et ^d Vuillabaldum, et Dodanum, et ^e Eddanum, cum presbiteris eorum, ut mihi consilium dedissent, quo-

^a Wirtzburgensem.

^b Coloniensem.

^c Buraburgensem.

modo lex Dei et ecclesiastica relegio recuperetur, quæ in diebus præteritorum principum dissipata corrui, et qualiter populus christianus ad salutem animæ pervenire possit, et per falsos sacerdotes deceptus non pereat; et per consilium sacerdotum et optimatum meorum ordinavimus per civitates episcopos, et constituimus super eos archiepiscopum Bonifatium, qui est missus sancti Petri. Statuimus per annos singulos synodum congregare, ut nobis præsentibus canonum decreta et ecclesiæ iura restaurentur, et relegio christiana emendetur. Et fraudatas pecunias ecclesiarum ecclesiis restituimus et reddidimus. Falsos presbiteros et adulteros vel fornicatores diaconos et clericos de pecuniis ecclesiarum abstulimus et degradavimus, et ad poenitentiam coegimus.

2. Servi Dei per omnia omnibus armaturam portare vel pugnare, aut in exercitum et in hostem pergere, omnino prohibuimus, nisi illi tantummodo qui propter divinum mysterium, missarum scilicet solemnium adimplenda, et sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt. Id est, unum vel duos episcopos cum capellanis præbiteris princeps secum habeat, et unusquisque præfectus unum presbiterum, qui hominibus peccata confitentibus iudicare et indicare poenitentiam possint. Necnon et illas venationes et silvaticas vagationes cum canibus omnibus servis Dei interdiximus. Similiter ut acceptores et walcones non habeant.

3. Decrevimus quoque iuxta sanctorum canones, ut unusquisque presbiter in parrochia habitans episcopo subiectus sit illi in cuius parrochia habitat; et semper in quadragesima rationem et ordinem ministerii sui, sive de baptismo, sive de fide catholica, sive de precibus et ordine missarum, episcopo reddat

^d Eichstetensem.

^e Argentoratensem.